

УДК 378.091.12

ЛІЛІЯ МАРТИНЕЦЬ

Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця,
Україна

ФІЛОСОФСЬКИЙ ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ

Стаття присвячена розкриттю філософського змісту професійного розвитку вчителя. Здійснено аналіз науково-педагогічної літератури, що висвітлює окремі аспекти проблеми. Зазначено, що питання розвитку особистості в процесі її онтогенезу завжди привертало увагу кращих «умів» людства. Визначено, що проблема професійного розвитку розкривається у контексті філософських досліджень. Учені вивчають сутність особистісного та професійного розвитку, його механізми й закономірності, рушійні сили й детермінанти, а також педагогічні умови цього процесу. Підкреслено, що в концепціях вищевказаних філософів розглядається розвиток особистості, зокрема вчителя, підкреслюються ті якості, які необхідні йому в професійній діяльності.

***Ключові слова:** професійний розвиток, поліфункціональна педагогічна діяльність, самоосвіта, саморозвиток, самопізнання, самовдосконалення, безперервна освіта.*

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У сучасну епоху спостерігається активізація глобалізаційних процесів, ускладнення суспільно-політичного, економічного й культурного життя, а також стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Зміна стандартів і механізмів суспільного функціонування зумовлює потребу модернізації системи професійної підготовки педагогів з метою формування компетентних і конкурентоспроможних фахівців, які ефективно здійснюватимуть поліфункціональну педагогічну діяльність.

Питання розвитку особистості в процесі її онтогенезу завжди привертало увагу кращих «умів» людства, адже в загальному тлумаченні воно є ключовим для розуміння можливостей еволюції *Homosapiens*. Автори різнопланових та різнофокусованих думок пов'язували цивілізаційний поступ і суспільний розвиток із самовдосконаленням особистості з тієї причини, що, на відміну від інших живих істот на планеті, люди – єдині, які можуть свідомо конструювати своє майбутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійного розвитку розкривається у контексті філософських, психологічних, педагогічних досліджень.

Учені вивчають сутність особистісного та професійного розвитку, його механізми й закономірності, рушійні сили й детермінанти, а також педагогічні умови цього процесу.

Проблема професійної діяльності вчителя завжди перебувала у центрі уваги педагогічної науки і практики. Різні її аспекти знайшли своє відображення у працях таких учених: І. Бежа, Н. Бібік, Л. Калініної, І. Зязюна, Л. Мітіної, Н. Мукан, Н. Ничкало, О. Онаць, О. Пометун, О. Савченко, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, Т. Сорочан, О. Топузова; зарубіжних дослідників: Р. Бернса, К. Роджерса, Дж. Равена та ін.

Виділення невіршених раніше частин проблеми. Аналіз наукової літератури та психолого-педагогічних досліджень останнього часу засвідчив, що у більшості науковців і дослідників немає єдиного бачення змісту та підходів до розвитку професійного розвитку вчителя. Для більшості робіт властиво акцентування уваги на специфічних особливостях педагогічної майстерності вчителя, його професійної компетентності, формуванні різних якостей особистості в процесі педагогічної діяльності, розвитку педагогічних здібностей, мисленні, професійної спрямованості. Наслідком такого стану справ є недостатня увага обґрунтування теоретичних основ професійного розвитку вчителя.

Мета статті – провести ретроспективний аналіз проблеми професійного розвитку вчителя, висвітлення поглядів філософів різних епох на проблему професійного розвитку педагога.

Виклад основного матеріалу. Прояви інтересу до зазначеного феномена знаходимо серед мислителів давнини, бо видно, що ідея розвитку й саморозвитку особистості виникла разом із зародженням філософської думки загалом. У системі загальнолюдських цінностей ідеальний педагог-наставник виступає як людина, чия праця оточена повагою, пошаною. Ще в давньогрецькій літературі можна натрапити на характеристику особистості вчителя (поема Аполлонія Родоського «Аргонавти», поема Гомера «Іліада»). Вихователь міфічних героїв Ясона і Ахіла кентавр Хірон наділяється якостями глибокого мислення, непересічного інтелекту, мужності, хоробрості, правдивості, чесності, естетичними засадами [4, с. 145-146].

Афінська система виховання залишила слід як провідниця високої духовної культури, форпост формування гармонійної людини, визначальними якостями якої були моральна чистота, духовне багатство та фізична досконалість. Демократичний афінський лад породив образ ідеальної людини, яка уособлювала гармонію фізичного розвитку та розумове, моральне, естетичне і фізичне виховання. Саме в Афінах зароджуються і локалізуються перші педагогічні теорії. Найвидатніші тогочасні філософи виступали одночасно і виразниками педагогічних ідей античного світу.

Питанням розвитку особистості приділяли увагу давні філософи Аристотель, Геракліт Ефеський, Платон, Сократ та ін. В античну епоху розвиток і саморозвиток визначався як самостійний розвиток людиною своїх невичерпних сил і здібностей у напрямі ідеалу всебічно розвинутої (фізично, розумово й морально досконалої) особистості, досягнення «стану мудрості й непохитності духу, незалежності від впливу зовнішнього світу і власних пристрастей» [2, с. 39] завдяки самодисципліні й самоконтролю.

Так, філософи-ідеалісти (Сократ, Платон, Аристотель, Сенека та ін.) визначили ідеал особистості, яка «робить себе сама шляхом власних зусиль» [2, с. 37], стаючи «мірою усіх речей», адже, як стверджує Сенека, «найкраща і найвища влада – це влада людини над собою» [8, с. 80]. Слова Сократа – «пізнай самого себе!» означають пізнання свого призначення, відкриття своїх можливостей, вироблення для себе істини шляхом наполегливої роботи думки й боротьби з собою для себе. У Платона, скажімо, багато цікавих думок щодо освіти для дорослих членів суспільства і самовдосконалення людини протягом життя. На практиці він дотримувався суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя і учня. Великий Аристотель прагнув повернути процес пізнання обличчям до життя й перетворити його на засіб розвитку особистості. На думку філософа, усе життя

є процесом розвитку, який здійснюється не під впливом зовнішніх сил, а як внутрішній розвиток кращих якостей людини.

Згідно з філософсько-педагогічною системою Платона і Аристотеля, досконалий вчитель-наставник має бути орієнтований на свій розвиток і самовдосконалення.

Ще більшу, ніж у Греції, практичну спрямованість мали підходи до розвитку особистості, зокрема вчителя у Давньому Римі. Квінтіліан, один із найвидатніших представників педагогічної думки Давнього Риму, означив ряд педагогічних вимог, серед яких важливим є вимоги до вчителя: сам учитель має бути освіченим, стриманим, бути прикладом для дітей. На думку філософа, кожний учитель має пройти всі щаблі навчання.

У добу античності виникло філософське осмислення пізнавальних процесів, акцентуючи на активності людини в пізнанні істини, що вказувало на шляхи розвитку людської особистості, зокрема саморозвиток особистості через самопізнання.

З позиції ідеалістичних течій у філософії розвиток особистості ґрунтується на пріоритеті духовно-моральних цінностей та осмисленні саморозвитку як суто внутрішньої активності, спрямованої на розвиток духовності, збагачення внутрішнього світу особистості шляхом актуалізації її потенційних сил і можливостей переважно за умов відходу від суєтності світу, визнання самоцінності самовдосконалення.

Пізніше нові філософські течії (екзистенціалізм [Ясперс [12]], персоналізм (М. Бердяєв [1]) тощо) абсолютизують внутрішнє «Я» особистості та підкреслюють внутрішню детермінованість її індивідуального буття і розвитку. Підкреслено роль індивіда, що, у свою чергу, зумовлює розуміння розвитку як розкриття та призводить до частого ототожнення вдосконалення із розвитком людини як неусвідомленим рухом до самовираження та самоздійснення.

З позицій матеріалістичного підходу розвитку розуміють як переважно зовнішню активність особи, спрямовану на досягнення соціально зумовленого ідеалу розумової, фізичної та моральної досконалості шляхом корекції власної діяльності й поведінки відповідно до норм і цінностей певного суспільства з метою утвердження в ньому [11].

В епоху Відродження людину розглядають як творця нового світу і розвиток і саморозвиток трактують у контексті активної життєвої позиції, всебічного розвитку особою власних сутнісних сил і здібностей [2, с. 321].

Зазначено, що утвердження пріоритетів зовнішньої перетворювальної діяльності над внутрішньою сприяє формуванню раціонально-дійової установки людини на самореалізацію та надає їй діям щодо самозміни функціонального, самостверджувального характеру [9, с. 9-10].

Як бачимо із філософського екскурсу, в соціоцентричних ученнях К. Маркса та Ф. Енгельса розвиток і саморозвиток розглянуто переважно як соціально детермінований процес, підпорядкований вимогам суспільства до особистості. В ідеалістичних і матеріалістичних поглядах трактують розвиток і саморозвиток особистості як внутрішню й зовнішню активність, спрямовану на досягнення ідеалу завдяки збагаченню її внутрішнього світу та вдосконаленню; у гуманістичній традиції, що народилася в епоху Відродження, розвиток і саморозвиток визначають як перманентний процес поступового переходу людини в більш наблизений до ідеального уявлення стан, що, зокрема, включає в себе активну життєву позицію особистості, здатність до безперервного розвитку власних сутнісних сил і здібностей.

Працюючи над своїм розвитком, людина орієнтується на підкорення індивідуального суспільному, прояви її активності обмежуються суспільно-корисною сферою діяльності. Розвивається «адаптивний і наслідувальний початок у самореалізації» [9, с. 3-14]. Розвиток і саморозвиток поступово передбачає «службову активність, спрямовану на підвищення ефективності професійних дій і творчості людини» [5, с. 15].

У поєднанні ідеалістичних і матеріалістичних поглядів на природу розвитку і саморозвитку простежується єдність протилежностей і пріоритетності гуманістичних

цінностей, внаслідок чого розвиток і саморозвиток особистості трактують як внутрішню й зовнішню активність, спрямовану на досягнення ідеалу завдяки збагаченню її внутрішнього світу та вдосконаленню зовнішніх проявів за умови творчої самореалізації в ньому. Синтез матеріалістичних та ідеалістичних уявлень про розвиток і саморозвиток відображено в етнокультурі Київської Русі в ідеях служіння людям, де самовдосконалення розуміється як «особлива життєва позиція, що перетворює внутрішнє знання про добро в практичну іпостась» [9, с. 10].

У філософії людину розглядали як особистість, керовану розумом, здатну до цілеспрямованої діяльності. Так, наприклад, у «філософії серця» Г.Сковороди акцентовано на єдності почуттєвого й раціонального начал у людині, а розвиток і саморозвиток осмислено як самопізнання людиною «сердечних» глибин власного «Я» та їх реалізація в «спорідненій» діяльності [9, с. 12]. Мислитель проголошував самопізнання універсальним способом перебудови світу, а сенс життя людини вбачав у тому, щоб «знайти себе», справжнім пізнанням він вважав пізнання внутрішньої натури, тобто сутності речей [3].

У праці М. Бердяєва [1] ідею саморозвитку розглянуто як розвиток власного духовного начала людини, пошуку істинного «Я», що реалізується у творчій діяльності особистості.

Згідно з обраною парадигмою нашого дослідження, нам імпонує гуманістичний підхід епохи Відродження, що ґрунтується на необхідності створення умов для більш повного втілення природи людини в об'єктивній дійсності.

Сучасні українські дослідники, зокрема В. Огнев'юк, підкреслюють, що важливе місце в професійному розвитку посідає компетенція освітня, тобто розуміння необхідності й готовності до безперервної освіти впродовж життя, вміння вчитися і користуватися знаннями, прагнення до постійного збагачення свого духовного світу, оволодіння скарбами культури [7, с. 3].

В. Кремень зауважує, що освіта в добу глобалізації та високих технологій – це фактор соціальної стабілізації, економічного добробуту країни, її конкурентоспроможності та національної безпеки. Від того, наскільки вчитель буде готовий до таких викликів залежатиме майбутнє нашої держави [6, с. 32]. Тому, учитель української школи має володіти такими якостями, як уміння бути гнучким, презентувати себе на ринку праці, використовувати знання для розв'язання життєвих проблем, генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення, працювати в команді, володіти комунікативною культурою, професійно розвиватися тощо.

Висновки. Отже, проведений філософський аналіз дає підставу стверджувати, що в концепціях вищевказаних філософів розглядається розвиток особистості, зокрема вчителя, підкреслюються ті якості, які необхідні йому в трудовій діяльності.

Ця проблема не вичерпує всієї повноти окресленого дослідження. До перспективних напрямів подальших досліджень належить вивчення педагогічних поглядів на проблему професійного розвитку вчителів.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. А. Самопознание: [Сборник] / Н. А. Бердяев; [Сост., авт. вступ. ст. А. А. Ермичев]. – Ленинград: Лениздат, 1991. – 395 с.
2. Горбачев В. Г. История философии. Краткий курс лекций: учебное пособие/ В. Г. Горбачев. – 2-е изд. перераб. и доп. – Брянск: Курсив, 1998. – 336 с.
3. Григорій Сковорода // Філософська думка в Україні: бібліографічний словник/ В. С. Горський[та ін.], ред.-упоряд. М. Л. Ткачук. – Київ: Пульсари, 2002. – С. 178–179.
4. Кун М.А. Міфи давньої Греції / М.А. Кун. – К., 1993.
5. Маслоу А. Мотивация и личность/ А. Маслоу; [пер. с англ.]. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999. – 479 с.

6. Неперервна професійна освіта : Філософія, педагогічні парадигми, прогноз : [монографія] / В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер, О. В. Чалий; [за ред. В.Г. Кременя]. – К. : Наук. думка, 2003. – 853 с.
7. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект) : автореф. дис ... д-ра філос. наук: 09.00.03 / В.О. Огнев'юк. – К., 2003. – 36 с.
8. Сенека Л. А. Моральні листи до Луцилія / Л. А. Сенека; пер. з латини. – К.: Основи, 1999. – 603 с.
9. Тертична В. Ф. Самовдосконалення особистості: культурологічний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.04 / Тертична Вікторія Федорівна; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 1999. – 16 с.
10. Шаповалова І. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення у вищих навчальних закладах: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Шаповалова Ірина Володимирівна. – Запоріжжя, 2016. – 267 с.
11. Шестакова Т. В. Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Шестакова Тетяна Віталіївна. – Київ, 2006. – 250 с.
12. Ясперс К. Всемирная история философии / К. Ясперс; [пер. с нем. К. В. Лощевского]. – Санкт-Петербург: Наука, 2000. – 272 с.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2016 р.

МАРТЫНЕЦ Л.

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса (г. Винница, Украина)

ФИЛОСОФСКИЙ СМЫСЛ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ УЧИТЕЛЯ

Статья посвящена раскрытию философского содержания профессионального развития учителя. Осуществлен анализ научно-педагогической литературы, освещающей отдельные аспекты проблемы. Указано, что вопросы развития личности в процессе ее онтогенеза всегда привлекало внимание лучших «умов» человечества. Определено, что проблема профессионального развития раскрывается в контексте философских исследований. Ученые изучают сущность личностного и профессионального развития, его механизмы и закономерности, движущие силы и детерминанты, а также педагогические условия этого процесса. Подчеркнуто, что в концепциях вышеуказанных философов рассматривается развитие личности, в том числе учителя, подчеркиваются те качества, которые необходимы ему в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: развитие, полифункциональная педагогическая деятельность, самообразование, саморазвитие, самопознание, самосовершенствование, непрерывное образование.

MARTYNETS L.

Vasyl' Stus Donetsk National University (Vinnytsia, Ukraine)

PHILOSOPHICAL CONTENT OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS

The article is devoted to the philosophical content of the professional development of teachers. The analysis of scientific and educational literature that highlights some aspects of the problem is made. It is emphasized that in modern times there is an intensification of globalization processes, the increasing complexity of the political, economic and cultural life, as well as the rapid development of information and communication technologies. Changing standards and mechanisms of social functioning lead to the modernization of the training of teachers for the purpose of forming competent and competitive professionals who carry out effective multifunctional educational activities.

It is noted that the development of the individual in the process of ontogenesis always attracted the attention of the best "minds" of mankind, as a general interpretation it is the key to understanding the evolution of capabilities of Homosapiens. The authors of diverse opinions and differently focused thoughts linked civilizational progress and social development of individual self-improvement for the reason that, unlike other living beings on the planet, the people – the only ones who can consciously construct their future.

It is determined that the issue of professional development disclosed in the context of philosophical research. Scientists study the nature of personal and professional development, its mechanisms and patterns and determinants and driving forces and also pedagogical conditions of the process. It is emphasized that in the concepts of philosophers above it is considered personal development, including teachers, and the qualities that he needs in professional activities are emphasized.

Keywords: *professional development, polyfunctional teaching activities, self-education, self-development, self-improvement, continuing education.*